

همپای جهانگردان ایرانی

(سفرنامه‌نویسی در ایران، بررسی سفرنامه‌های ایرانی)

دکتر محمد شهری

شماره شابک: ۵-۶۷-۵۶۰۳-۶۰۰-۹۷۸

مرکز پخش: مشهد، خیابان دانشگاه، بازارچه کتاب گلستان، شماره ۵۰ (پخش آهنگ قلم)

تلفن: ۵۸۴۶۰۵۸۴۰-۳۸۴-۵۱ همراه: ۹۱۵۵۰۹۵۶۸۳

شہری، محمد، ۱۳۳۱-

همپای جهانگردان ایرانی: سفرنامه‌نویسی در ایران، بررسی سفرنامه‌های ایرانی.

مشهد: دستور، ۱۳۹۴.

۴۳۲ ص.

سلسله پژوهشهای ایرانشناسی: ۹.

978-600-5306-67-5

فیپای مختصر

یادداشت: فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است.

یادداشت ♦ کتابنامه

3794. AA

همپای جهانگردان ایرانی (سفرنامه‌نویسی در ایران، بررسی سفرنامه‌های ایرانی)

نگارنده: ددست محمد شهری

نوبت چاپ: اوّل

چاپ و صحافی: مؤسسہ چاپ و انتشارات انسٹیٹیوٹ فار ڈیولپمنٹ سٹڈیز

حروفنگاری و صفحہ آرائی: فاطمہ عباسی

طرح جلد: حمید مقدّم، اجرا: دفتر هنری طرح جاہ، تہن: ۰۹۱۵۵۰۹۴۱۸۶

لیتوگرافی: سورہ، تلفن: ۰۲۷۳۱۶۴۰۹۱۵

قطع: وزیری (۴۳۲ صفحه)

تاریخ انتشار: ۱۳۹۴

شمارگان: ۵۰۰

قیمت: ۲۵۰۰۰۰

حق چاپ محفوظ است

شماره شابک: ۵-۶۷-۵۶۰۳-۶۰۰-۹۷۸

مشهد، صندوق پستی ۱۳۸۸-۹۱۸۹۵ تلفن ۰۹۱۵۳۱۴۸۲۷۷ نمابر ۳۸۴۳۹۷۲۱ پیام‌نگار:

shahri81@yahoo.com

فهرست مندرجات

عنوان

صفحه

پیشگفتار.....	۵
نخستین گفتار: انگیزه‌ها و آداب مسافرت.....	۷
گفتار دوم: تحوّل سفرنامه‌نویسی.....	۱۳
گفتار سوم: عجایب و غرایب در سفرنامه‌ها.....	۲۳
عجایب و غرایب خاور دور/ ۲۶، عجایب و غرایب هند و پاکستان و افغانستان/ ۳۴، عجایب و غرایب دیگر کشورهای اسلامی/ ۳۹، عجایب و غرایب آمریکا و اروپا/ ۴۴، عجایب و غرایب ایران/ ۵۵، عجایب و غرایب در ۶۳/۱.	
گفتار چهارم: انعکاس آداب و رسوم، اعتقادات، خرافات و فرهنگ عامه در سفرنامه‌ها.....	۶۶
انعکاس آداب و رسوم و فرهنگ کشورهای اسلامی/ ۶۶، آداب و رسوم و اعتقادات و فرهنگ مردم خاور دور / ۶۸، آداب و رسوم و اعتقادات مردم آمریکا و اروپا/ ۷۰، آداب و رسوم و فرهنگ ایران در سفرنامه‌ها/ ۷۸.	
گفتار پنجم: انعکاس اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در سفرنامه‌ها.....	۹۰
وضع سیاسی و اجتماعی مردم چین و ژاپن / ۹۱، وضع اجتماعی و سیاسی هند، پاکستان، و... کشورهای حاشیه خلیج فارس / ۹۱، وضع اجتماعی و سیاسی مردم اروپا در سفرنامه‌های ایرانی/ ۹۲، اوضاع اجتماعی ایران به روایت سفرنامه‌ها/ ۱۲۰.	
گفتار ششم: شاهان مسافر.....	۱۵۶
گفتار هفتم: نقد سفرنامه‌ها از دیدگاه ادبی.....	۱۶۹
بهره نخست: ابتذال ادبی در سفرنامه‌ها/ ۱۷۰، بهره دوم: ارزش ادبی سفرنامه‌ها/ ۱۷۱.	
بخش دوم: دسته‌بندی موضوعی سفرنامه‌ها و تحلیل آنها.....	۲۲۳
گفتار اول: سفرنامه‌های حج.....	۲۲۴
ناصر خسرو و سفر حج/ ۲۲۷، فرهاد میرزا و هدایة السبیل / ۲۲۹، سفرنامه میرزا حسین فراهانی/ ۲۳۲، نایب‌الصدر شیرازی و تحفة الحرمین/ ۲۳۴، امین‌الدوله و سفرنامه مکه/ ۲۳۹، مهدیقلی هدایت و سفرنامه تشرف به مکه معظمه/ ۲۴۶، سفرنامه‌های حج در دوره معاصر/ ۲۵۱، جلال آل احمد و خسی در میقات/ ۲۵۳، شکوه میرزادگی و سعی هاجر/ ۲۵۶، صفت شهر مکه از ناصر خسرو/ ۲۵۸، طالقانی و صفت شهر مکه/ ۲۶۰، آل احمد و صفت شهر مکه/ ۲۶۰، توصیف مکه در کلام دکتر علی شریعتی/ ۲۶۱، شب مکه از زبان عباس پهلوان/ ۲۶۳.	

۲۶۵ گفتار دوم: سفرنامه‌های سیاسی
 سفینه سلیمانی نوشته محمد ربیع بن محمد ابراهیم / ۲۷۰، سفرنامه‌های سیاسی دوره قاجار / ۲۷۳،
 سفرنامه میرزا ابوالحسن خان شیرازی به روسیه / ۲۷۴، سفرنامه خسرو میرزا به پترزبورگ / ۲۸۲،
 سفرنامه میرزا فتح خان گرمودی به اروپا / ۲۸۵، سفارتنامه خوارزم / ۲۸۸، مخزن الوقایع یا سفرنامه
 فرخ خان امین‌الملک / ۲۹۱.

۲۹۵ گفتار سوم: سفرنامه‌های فرنگ‌رفتگان
 مسیر طالبی یا سفرنامه میرزا ابوطالب خان / ۲۹۷، سفرنامه میرزا صالح شیرازی / ۳۰۱، سفرنامه حاج
 سیاح به فرنگ / ۳۱۱، سفرنامه حاجی پیرزاده / ۳۱۶، سفرنامه ابراهیم صحافباشی تهرانی / ۳۲۰،
 نگاهی به سفرنامه‌های فرنگ‌رفتگان در زمان معاصر / ۳۲۳.

۳۳۲ گفتار چهارم: سفرنامه‌های منظوم

۳۳۶ گفتار پنجم: سفرنامه در خالی
 ارداویرافنامه / ۳۳۶، خداینامه یا خلسه / ۳۳۸، سیاحتنامه ابراهیم بیگ / ۳۴۲، مسالك المحسنين /
 ۳۴۹، سیاحت غرب یا نوشته ارواح بعد از مرگ / ۳۵۴، یادداشتهای حسنک یزدی در سفر
 گیلان / ۳۵۴.

۳۵۶ گفتار ششم: تک‌نگاری در زبان فارسی
 تات‌نشینهای بلوک زهرا / ۳۵۷، فشک / ۳۶۰، ریره خارک در دوره استیلای نفت / ۳۶۱،
 طالب آباد / ۳۶۲، اهل هوا / ۳۶۳.

۳۶۷ گفتار هفتم: نگاهی به تاریخچه سیاحتگری در ایران از آغاز تا امروز

۳۹۹ گفتار هشتم: سفرنامه خوب چگونه باید باشد

۴۰۳ فهرست مآخذ

۴۱۱ نمایه (نامهای اشخاص، مکانهای جغرافیایی، قبایل، مذاهب، نام کتابها، راجله‌ها و...)

به نام آن که جان را فکرت آموخت

پیشگفتار

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ^۱

با بد و با نیک بی گمان به سر آید

هر چه یکی رفت بر اثر دگر آید

تا سفر ناگذشتنی به در آید^۲

رنج و غنا جهان اگر چه دراز ست

چرخ، ساغر زهر ماست شب و روز

ما سفر هرگز سستی نگذرانیم

چگونه می توان از طریق در شگفتیهای جهان آفرینش در خشکی و دریا، عظمت پروردگار را دریافت؟ چرا از روزگاران دور تا کنون سفر جاذبه داشته است؟ سفر چگونه بر معرفت انسان می افزاید؟ جهانگردان ایرانی از چه رنجی در جهان نگرسته اند و افق دید آنان نسبت به دنیاهای ناشناخته چگونه بوده است؟ چگونه مردم درانی، دبیر شه و باده گسار همچون ناصر خسرو به آشوبگری دینی بدل شد و با پذیرش آوارگی در جهان توانست خواب زمامداران خودسر و عالم نمایان روزگار خود را آشفته سازد؟

پاسخ این پرسشها و پاسخ صدها پرسش جالب و شگفت انگیز دیگری را که ممکن است بر ذهنهای نکته سنج علاقه مندان بگذرد تنها از طریق مطالعه سفرنامه‌ها می توان دریافت.

سفرنامه نویسی در زبان فارسی پیشینه ای تابناک و هزار ساله دارد. ایرانیان نکته سنج و با ذوق که از سده های دور تا کنون در اقصا نقاط گیتی به سیر و سیاحت پرداخته اند، حاصل ایده ها و شنیده های خود را در نامه هایی زیبا و خواندنی به یادگار باز نهاده اند، نقد و بررسی بخشی از ره آورد سفر آنان که امروزه «سفرنامه» نامیده می شود موضوع کتاب حاضر است. در این مسافرت هزار ساله مسافران ما گوناگونند، از شاعر و حکیم و پزشک و نقاش گرفته تا بازرگان و دانشجو و سیاستمدار و وزیر و فقیه و روزنامه نگار و استاد دانشگاه. بنابراین طبیعی است که سفرنامه های آنان نیز گوناگون و متنوع باشد،

- بگو [ای محمد] بگردید در زمین و درنگید که چگونه پروردگار خلق را آفرید سپس دوباره به روز رستاخیز خدای آن را باز آفریند، همانا الله تعالی بر همه چیزی تواناست. (عنکبوت / ۲۰)

- سفرنامه ناصر خسرو، ص ۱۳۴.

حتی در مواردی که مسیر مسافرت یکسان است ره‌آورد سفرشان همسان نیست چه هرکس دنیا را از دریچه چشم خویش نگریسته است برزگر باران را دیده و گاژر آفتاب را.

در این کتاب که در دوبخش و پانزده گفتار فراهم آمده از دریچه‌های گوناگون به سفرنامه‌ها نگریسته شده است. بخش اول بیشتر به مسائل کلی سفرنامه‌نویسی اختصاص یافته و از مسائل مهمی که در سفرنامه‌ها انعکاس یافته بحث به میان آمده و در بخش دوم، سفرنامه‌ها از لحاظ موضوعی دسته‌بندی شده و از جهات گوناگون به نقد و تحلیل هر سفرنامه پرداخته شده است. در گفتار پایانی این کتاب، صفات سفرنامه خوب را برشمرده و برای آنان که در آینده می‌خواهند سفرنامه بنویسند ارائه طریق کرده‌ام.

این نکته نیز در باب سفرنامه‌ها گفتنی است که جذابیت این نوع کتابها برای بسیاری از خوانندگان از ادبیات داستانی بیشتر است. به فضای گفتگوها در سفرنامه‌ها از داستانها واقعی‌تر است، به دلیل همین جذابیت است که برخی از داستان‌نویسان، قصه‌های خویش را همچون ماجراجویی سفرگونه نوشته‌اند. علاوه بر آن با توجه به فناوریهای نوین، بسیاری از سفرنامه‌ها به کار ساختن نمایشنامه و فیلم سینمایی نیز می‌آید.

سخن آخر اینکه نام بسیاری از سفرنامه‌های ایرانی ممکن است در این کتاب نیامده باشد، به این دلیل که نگارش فصول پایانی این کتاب متجاهل انبساط سال پیش به پایان رسیده است و اکنون که این اثر یک بار دیگر بازنگری و برای چاپ آماده شد اشتغالات روزمره، فرصت بازنگری دقیق و استفاده از منابع تازه نوشته‌شده را از نویسنده این سطور ربوده و بنا بر این جز عذر تقصیر به درگاه آن بزرگواران «سفرکرده» چه ارمغان دیگری می‌توانم داشت.

محمد شهری

مشهد، زمستان ۱۳۹۴